

Milli Mücadele’de Halide Edip Adıvar’ın Rolü

Burcu BAŞARAN¹

Beytullah KAYA²

ÖZ

Halide Edip, 1882 – 1964 yılları arasında yaşamış, Osmanlı Devleti’nin son dönemi ve Cumhuriyet’in kurulmasına tanık olmuş, gerek edebi eserleri gerekse Millî Mücadele için yapmış olduğu çalışmalarla tanınmış, edebiyat dünyamızın önemli aydınlarından biridir. Bu çalışmanın amacı, Halide Edip’in Anadolu’nun işgal edilmesi üzerine memleketi kurtarmak için yapmış olduğu faaliyetlerin incelenmesidir. Bu kapsamda, meydanlardaki miting konuşmalarının genel özellikleri, ülkenin kurtuluşu için gizli örgütlerle çalışarak Kurtuluş Savaşı sırasında yaptığı faaliyetler ve Türk toplumuna katkıları incelenmiştir. 19 Mayıs 1919’da Fatih Meydanı, 22 Mayıs 1919’da Kadıköy Meydanı, 23 Mayıs 1919’da Sultanahmet Meydanı’nda gerçekleşen miting konuşmaları, gizli örgütlerle yaptığı çalışmaları, dergi ve gazetelerdeki yazıları ve Batı cephesinde yapmış olduğu askeri çalışmaları incelenmiştir. Miting konuşmalarında kurtuluş için halkın duygularını harekete geçirmeye yönelik konuşmalar yapmıştır. Miting konuşmalarının yanı sıra onbaşı rütbesi ile askeri alanda Kurtuluş Savaşı’nın sonuna kadar raporlama görevini icra etmiştir. Halide Edip, Osmanlı Devleti’nin işgallerden kurtulmasına yönelik yaptığı bu çalışmalar sayesinde birçok Osmanlı kadınına örnek teşkil etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adıvar, Millî Mücadele, Miting Konuşmaları.

The Role Of Halide Edip Adıvar In The National Struggle

ABSTRACT

Halide Edip, who lived between 1882 and 1964, witnessed the last period of the Ottoman Empire and the establishment of the Republic of Türkiye, is one of the most important intellectuals of our literary world, known for both her literary works and her work for the War of Independence. The purpose of this study is to examine the activities of Halide Edip to save the country after the occupation of Anatolia. In this context, the general characteristics of her rally speeches in the squares, her activities during the War of Independence by working with secret organizations for the liberation of the country, and her contributions to the Turkish society were examined. Her rally speeches in Fatih Square on 19 May 1919, Kadıköy Square on 22 May 1919, Sultanahmet Square on 23 May 1919, her cooperations with secret organisations, her articles in magazines and newspapers and her military work on the Western Front were examined. In her rally speeches, she made speeches aimed at mobilizing people's emotions for liberation. In addition to her speeches at rallies, she served as a reporter in the military field with the rank of corporal until the end of the War of Independence. Halide Edip set an example for many Ottoman women thanks to her efforts to save the Ottoman Empire from occupations.

Keywords; Halide Edip Adıvar, National Struggle, Rally Speeches.

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Doktora Programı, basaran.burcu@std.izu.edu.tr, ORCID: 0009-0001-8034-2259

² Prof. Dr. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölüm Başkanı, beytullah.kaya@izu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9060-1664

Giriş

Halide Edip 1882'de İstanbul'da doğmuştur. Küçük yaşta annesini kaybettiği için babası Mehmed Edip Bey ve anneannesi tarafından yetiştirilmiştir. Babası II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nda görevli bir bürokrattır. Babasının evinde batılı bir eğitimle yetişen, anneannesinin evinde ise Osmanlı-İslam kültürünün etkisinde kalan Halide Edip, iki farklı kültürün etkisi ile yetişmiştir (Çetinsaya, 2005, s. 158). Küçük yaşlarda, idarecisi Rum olan bir anaokuluna gönderilmiştir. Okuldaki tek Müslüman çocuk olan Halide Edip bir yandan da Kur'an ve Arapça öğrenmiştir. Daha sonraları gittiği Üsküdar Amerikan Koleji'nde İngilizce ve İncil öğrenerek eğitimine devam etmiştir (Çetinsaya, 2005, s. 158; Aktaş, 2013, s. 1). Müzik ve Fransızca dersleri alan Halide Edip, aynı zamanda döneminin tanınan simalarından Şükrü Efendi'den Arapça, Rıza Tevfik'ten Türk edebiyatı ve felsefe, Sâlih Zeki'den de matematik dersleri almıştır (Enginün, 1998, s. 378). Üsküdar Amerikan Koleji'ni bitiren Halide Edip, 1901'de Salih Zeki ile evlenmiş, iki oğlu olmuştur. Halide Edip, İstanbul Kız Lisesi'nde (Bezmiâlem Sultanîsi) tarih öğretmeni olarak göreve başlamış olup, bu süreçte Türk Tarihi içerikli birçok kitap okumuştur. 1908'de Hüseyin Cahit'in çıkarmakta olduğu Tanin Gazetesi'nin yazı kadrosunda yer almıştır (Aktaş, 2013, s. 2). Türk kadınlarının sözcülüğünü yaptığı bu yazılar, çevresinde büyük ilgi uyandırmıştır (Enginün, 2007, s. 39). Tanin Gazetesi'nden başka, Aşiyân, Resimli Kitap, Demet, Musavver Muhit, Resimli Kitap, Resimli Roman, Şehbal, Mehasin, Büyük Mecmua, Hâkimiyet-i Milliye gibi dergi ve gazetelerde de yazılar yazmıştır (Enginün, 1998, s. 378; Enginün, 2007, s. 39). 31 Mart hadisesinde tehdit edilen Halide Edip, Mısır'a gitmiş, daha sonra bir İngiliz dostunun daveti üzerine Londra'ya geçmiştir. 1909'da yurda dönen Halide Edip, Barümuallimat'ta (Kız Öğretmen Okulu) pedagoji öğretmeni olarak görev almıştır. 1910-1912 yıllarında, yazılarını hayranlıkla takip ettiği Ziya Gökalp ile Türkçülerin arasında olmuştur. Bu vesile ile Türk Yurdu Dergisi'nde birçok yazısı yayımlanmıştır (Aktaş, 2013, s. 2-3). 1911'de Salih Zeki'den ayrılan Halide Edip, 1917'de Dr. Adnan Adıvar ile evlenmiştir (Enginün, 1998, s. 376).

Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde iyi bir eğitim almış olan kadın yazarlarından Halide Edip, kadınların da çalışmasını ve sosyal hayatın içerisinde olmasını toplum olmanın doğal bir gereksinimi gibi görmüştür. Halide Edip, eserlerinde batılı kadınların çalışma hayatlarına yönelik örnekler vermiştir. Bu örnekler onun çocukluğunda almış olduğu anglo-sakson eğitimin sonucu olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında anneannesinin evinde aldığı yerli terbiye etkisiyle eserlerinde doğu batı sentezini oldukça vurgulamıştır (Enginün, 1998, s. 5).

Halide Edip'in birçok hikâyesi, tiyatro eseri, anısı, inceleme kitabı ve çevirisi bulunmaktadır. Bunlar 1909'da yazdığı Heyulâ ve Raik'in Annesi, 1910'da yazdığı Seviyye Talip, 1912'de yazdığı Handan, 1912'de Yeni Turan, 1913'de yazdığı Son Eseri, 1918'de yazdığı Mev'ud Hüküm, 1922'de yazdığı Ateşten Gömlek, 1923'te yazdığı Vurun Kahpeye isimli romanları, 1924'te yazdığı Kalp Ağrısı, 1926'da yazdığı Zeyno'nun Oğlu, 1935'te yazdığı The Daughter of the Clown - Sinekli Bakkal, 1936'da yazdığı Yolpalas Cinayeti, 1939'da yazdığı Tatarcık, 1946'da yazdığı Sonsuz Panayır, 1963'de yazdığı Döner Ayna, 1957'de yazdığı Âkile Hanım Sokağı, 1958'de yazdığı Kerim Usta'nın Oğlu, 1959'da yazdığı Sevda Sokağı Komedyası, 1961'de yazdığı Çâresaz, 1963'te yazdığı Hayat Parçaları isimli romanlarıdır (Topsakal, 2015, s. 2). İki farklı kültürün etkisiyle yetişmesi sonucu oluşan karakteri eserlerine yansımıştır. Halide Edip'in etrafında gerçekleşen olaylara hâkim olma isteği ve inatçı kişiliği romanlarındaki karakterleri de şekillendirmiştir. Handan'da, Yeni Turan'ın Kaya'sında, Vurun Kahpeye'nin Aliye'sinde, Sinekli Bakkal'ın Rabia'sında bu etkileri görebilmekteyiz (Aktaş, 2013, s. 5).

Kadınların yükselmesi anlamına gelen Teal-i Nisvan Cemiyeti, Halide Edip tarafından 1909'da Türk kadınının bilgi ve kültürünü arttırmak amacıyla kurulmuştur (Tunaya, 1998, s. 480). Meşrutiyetin ilanından sekiz ay sonra kurulan, kurucuları arasında Amerikalıların da bulunduğu Teal-i Nisvan Cemiyeti, diğer yardım dernekleriyle birlikte çalışmış, savaş sırasında hastaneler açmış, çeşitli konularda dersler vermiştir (Enginün, 2007, s. 371).

Halide Edip, 1912’de kurulan Türk Ocağı’nda da görev yapmıştır (Enginün, 1998, s. 376). Burada vatanın tehlikede olduğu fikrini topluma aşlamaya çalışmış, daha önce bu tecrübeyi geçirenleri incelemiş, onların örnek alınması gerektiği düşüncesini benimsemiştir. Türk Ocağı’nda verdiği konferanslarda milli ruhu kadınlara aşlamaya çalışmıştır (Enginün, 2007, s. 371).

Tanın Gazetesi’nin 1 Ocak 1914 tarihli yazısında “*Sana kalbimin getirdiği armağan bir nefes ve bir de hayatında her şeyden yüksek, hatta mukaddesatından yüksek olan aşkıdır, sevgili ocağım! Çocuklarıma taşıdığım aşk, Tanrı’ya eğilen iman, bütün hayatıma hâkim nüfuzlar, bunların hiçbiri alevlerinle tutuşan sevgi ve kulluğum kadar değildi. Hayatımın, dinimin, kalbimin nesi varsa senin alevlerinin güzel renginden gelen nurla aydınlanmıştır. Sen siyah ve soğuk bir kovuk olduğun vakit, her şeyde geçici, her şeyde ruhumun bir tarafını boş bırakan bir yavanlık vardı. Sen yanmaya başlayınca, hayatın rengi ve manası geldi. Küçük ve kör ruhum, bir gün Tanrı’ya da olanca kudret ve azametiyle idrak ederse, o da senin alevlerinin yansıttığı mabette olacaktır... Bugün kalbimde senin için yanan aşk o kadar büyük ki, ey en sevgili ocak, bu uzak mazinin hayaline iman ederek ölürsem, gözlerim rahatla kapanmış, ellerim dolu ve sükûnetle yanıma uzanmış olacak. Sana coşkun ve ateşli olduğu kadar huşu ile acizle tapınan bir kadın kalbi getirdim.*” Türk Ocağı’na bağlı olduğunu ifade etmiştir (Adıvar, 1974, s. 135-136).

1912 Balkan Savaşı muhacirlerinin ve bozulan orduların İstanbul’a gelmesi, yaralı askerlerin acıklı görünüşleri halkı derinden sarsmış ve uyandırmıştır. Halide Edip, yaralı erler için arkadaşları ile kurduğu hastanede çalışmış ve yaralıları tanıdıkça kendisini halka daha yakın hissetmiştir (Enginün, 2019, s. 17). Yaşadığı bu olaylar neticesinde Halide Edip’in milli hisleri kuvvetlenmeye başlamıştır (Balci, 2019, s. 40). Balkan Savaşı sırasında Batıların Müslümanlara ve Türklere karşı sergiledikleri tutum Halide Edip’in Batı’ya güveninin sarsılmasına ve inancını yitirmesine sebep olmuştur (Enginün, 1998, s. 376). Halide Edip, Fatma Aliye, Nigâr Binti Osman, Naciye Hanım, Fehime Nüzhet, Nakiye Hanım gibi aydın, şair, dönemin kız okullarında öğretmen ve öğrenci kimlikleri ile öne çıkan kadınlar toplantı yapıp kürsülerde konuşmalar yapmışlardır. Müdafaa-ı Milliye Osmanlı Hanımlar Heyeti çatısı altında yapılan bu konuşmalar, Darülfünun Konferans Salonu’nda gerçekleşmiştir. 8 Şubat 1913 ve 15 Şubat 1913’te tahmini beşer bin kişinin katıldığı iki toplantı yapılmıştır (Özdemir, 2021b, s. 3).

Halide Edip, 15 Şubat 1913’te Darülfünun Konferans Salonu’nda yapılan toplantıda etkili bir konuşma yapmıştır. Bu konuşması ile “*Evet haysiyetini dinini hakkını ve tarihini muhafazaya azmetmiş bir millet olmak istiyoruz. Bunların hepsini muhafaza etmek için bu hakları parmaklarımızı kesmeden elimizden bu ulvi ana toprağının hayalini göğsümüzü parçalamadan kalbimizden çıkartmayacak kadar mevcudiyetimizi muhafaza etmek için, dindar, haysiyetli, çalışkan olmakla beraber, başka bir şey daha lâzımdır. O da her şeyden evvel şiddetle Türk olmaktadır. Bir millet, millet halinde kalmak, öteki milletlere karşı mevcudiyetini muhafaza etmek için mutlak milliyetperver şiddetle milliyetperver olmalıdır.*” asıl problemin Türklük şuurunun unutulmasını anlatmaktadır ([Konferans], 1328, s. 45-46).

Halide Edip, diğer ülkeleri örnek göstererek Alman ve Fransız milletlerinin de Türkler gibi aynı vaziyette bulduklarını, bu durumdan milliyetçilik ile kurtulduklarını belirtmiştir. Yapılması gerekenin eski Türk hakanının sözlerini yerine getirmek olduğunu söylemiştir: “*Türk milleti için gece uyumadım, gündüz rahat etmedim, ölünceye kadar çalıştım. Çıplak kavme giyecek verdim. Halk fakir idi zengin ettim. Hepimiz bu eski ulu hakan gibi his idelim. Hepimiz fakir ve felaketli bir kavmin Türk kavminin fakir birer anasıyız. Hepimiz Türk kavmin selameti için nöbet yerinde bekleyen birer nefer gibi nefesimizin sonuna kadar Türklüğümüz için çalışalım.*” (Kurnaz, 1991, s. 4; [Konferans], 1328, s. 45-46).

Dârülfünun Konferans salonunda yapılan toplantıda Halide Edip kendi yazdığı “*Koşalım Tehlikede Çünkü Vatan!*” isimli şiirini okumuştur. Milli hislerinin daha da arttığı anlaşılan bu şiirde Balkan Savaşı’ndaki durum anlatılmış ve özellikle kadınlara çağrıda bulunarak birlik olunması gerektiğini söylemiştir.

Koşalım Tehlikede Çünkü Vatan!

*Gelin ey ehli vatan birleşelim,
Verelim Can ile ten birleşelim,
Asker erbab-ı suhan birleşelim,
Düşman oldu bize nasraniyyet,
Olmasın kahkaha zen birleşelim,
Verelim çünkü vatan tehlikede!*

*Ey vatandaşlar ehli vicdan,
Donmadıysa şu damarlardaki kan,
Şimdi tevhid-i kulübü iman,
Eylemek günleridir birleşelim,
İttihad eyleyerek pür helecan,
Koşalım çünkü vatan tehlikede!.*

*Rumeli kanlar içinde kaldı,
Her cihaddan bize düşman saldı,
O güzel yerleri bir bir aldı,
Biz kadınlar bugün imdada
Koşalım çünkü vatan tehlikede!!!*

*Yaralı sade değil gaziler,
Bugün Osmanlılık ağlar inler.
Gelin ey ehli hamîyyet, yekser
Olalım yaralara merhem saz,
Kırılırken bunu bekler asker.
Ederek şimdi kelam-ı icaz
Koşalım çünkü vatan tehlikede!*

([Konferans], 1328, s. 54-55).

Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Halide Edip, Türk Ocağı'nı etkin şekilde kullanmaya çalışmış, 1915 ve 1916 yıllarda buralarda sık sık toplantılar gerçekleştirmiştir. Buradaki gaye hem yaralılara yardım toplamak hem de milli heyecanı ayakta tutmaktır (Enginün, 2007, s. 371). 1916'da Cemal Paşa, Suriye ve Filistin'deki okulların açılması ve durumlarının incelenmesi için Halide Edip'i davet etmiştir. Halide Edip, Hamdullah Suphi ve Nakiye Hanım ile birlikte Suriye ve Filistin'e gitmişlerdir (Enginün, 2019, s. 17). Lübnan, Beyrut ve Şam'daki okulları inceledikten sonra bu konuda bir rapor hazırlayan Halide Edip, Suriye'de Fransızların Osmanlı imparatorluk unsurlarını ayırma çabasında olduğunu belirtmiştir. Buralarda hastane, anaokulu gibi ihtiyaçların en azından diğer tahsil müesseseleri kadar önemli olması üzerinde durduğu bir başka konu olmuştur. Suriye'nin boşaltılmaya başlanması üzerine okullar kapatılmış ve 4 Mart 1918'de Halide Edip İstanbul'a dönmüştür (Enginün, 2007, s. 48-49).

Birinci Dünya savaşı sonunda, İtilaf devletleri ve Osmanlı Devleti arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından işgal devletleri ülkenin birçok yerini işgal etmiştir. Bu işgaller sonrasında Kurtuluş Savaşı başlamıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında erkeklerin birçoğunun cepheye gitmesi sebebiyle Türk kadınlarının bir kısmı savaşta yiyecek ve cephane tedariki sağlamış, yaralı askerlerin bakımı gibi konularda orduya destek olmuşlardır. Diğer bir kısmı ise cemiyetler kurmuş ve başta İstanbul'da düzenlenen mitinglerde ve toplantılarda söz alıp Anadolu halkını bilinçlendirerek Millî Mücadele'ye desteğin artmasını sağlamaya çalışmışlardır.

Asri Kadın Cemiyeti, 1918 sonlarında Naciye Faham, Aliye Esad, Sabahat ve Mediha hanımların öncülüğünde resmen kurulmuştur. Halide Edip Adıvar, Nakiye Elgün, Nezihe Muhiddin Hanım gibi dönemin öne çıkan yazar ve eğitimcileri Asri Kadın Cemiyeti'nin kuruluşunu desteklemişlerdir (Özdemir, 2021a, s. 114). Halide Edip'in yazıları 1919'da Vakıf Gazetesi'nde yayınlanmaya başlamıştır. Halide Edip Adıvar, Büyük Mecmua dergisinin başyazarı olmuştur. Yazıları ile millî heyecanın oluşmasına katkı sağlamıştır (Aktaş, 2013, s. 3). İzmir'in işgalinin ardından yaptığı miting konuşmaları ve cephede yaptığı çalışmalar ile Millî Mücadele'de aktif bir rol oynar (Topsakal, 2015, s. 102).

Hariçye Vekâleti İstanbul Mümessili olarak görevlendirilen Halide Edip'in eşi Dr. Adnan Adıvar bu görev vesilesi ile İstanbul'a taşındıktan sonra 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır. Başkanı Kazım Karabekir olan partinin 30 kadar üyesi olduğu bilinmektedir (Enginün, 1988, s. 376; Atalay, 1991, s. 107-108). Partinin İsmet İnönü hükümeti tarafından kapatılması ile oluşan siyasî ihtilâflar ve Atatürk ile aralarında oluşan fikir ayrılıkları sebebi ile Halide Edip ve eşi Adnan Adıvar 1925'te Türkiye'den ayrılmışlardır (Enginün, 1988, s. 376). Sık sık hastalanması sebebi ile tedavi olmak amacıyla, eşiyle birlikte ilk önce Viyana'ya gitmişlerdir (Çalışlar, 2010, s. 323). Daha sonra Paris ve Londra'ya geçmişlerdir (Atalay, 1991, s. 108). Yurt dışında yaşadığı dönemlerde Halide Edip katıldığı çeşitli konferanslarda Türkiye'de yaşanan değişimleri anlatmış ve kadınlar hakkındaki konulara değinmiştir (Yılmaz, 2013, s. 124). Bu süreçte Amerika'ya davet edilen Halide Edip, 1928 yılında Williamstown Political Institute'un, 1930'da da Barnard College'in (Columbia Üniversitesi) düzenlemiş oldukları konferanslara katılmıştır. 1935'te Hindistan'a da giden Halide Edip Delhi İslâm Üniversitesi'nde konferanslar vermiş ve misafir öğretim üyesi görevini icra etmiştir (Müezzinoğlu, 2017, s. 331). Atatürk'ün ölümünden sonra, 1939'da Türkiye'ye dönmüştür (Enginün, 1988, s. 376). 1940'ta profesör olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nde başkanlık yapmış ve 1950'ye kadar bu görevi yürütmüştür. 1950-1954 yılları arasında Demokrat Parti listesinden bağımsız İzmir milletvekili olmuştur. 9 Ocak 1964'te İstanbul'da vefat etmiştir (Enginün, 1988, s. 376; Atalay, 1991, s. 108; Topsakal, 2015, s. 103).

Yapılan literatür çalışmasında, Halide Edip Adıvar ile ilgili birçok araştırma yapıldığı belirlenmiştir. Bunların çoğunluğu edebi eserleri üzerinde yapılmış çalışmalar olmakla birlikte siyasi alanına yönelik çalışmalara tezlerde ve kitaplarda bölümler halinde rastlanmaktadır. Burada amaçlanan konu Millî Mücadele dönemi olarak sınırlandırılarak Halide Edip Adıvar'ın siyasi çalışmalarını incelemektir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde yaşamış, almış olduğu eğitimler sayesinde kendini yetiştirmiş, Mütareke dönemi de olmak üzere Kurtuluş Savaşı sırasında faaliyetleri ile tanınan Türk kadınlarından Halide Edip Adıvar'ın, Anadolu'nun işgal edilmesinin ardından memleketi kurtarmak için yapmış olduğu çalışmalar incelenmiştir. Bu kapsamda, meydanlardaki miting konuşmalarının genel özellikleri, vatani uğruna gizli örgütlerle çalışarak Kurtuluş Savaşı sırasında yaptığı faaliyetler ve Türk toplumuna katkıları incelenmiştir.

Halide Edip Adıvar'ın Millî Mücadele Dönemi'nde İstanbul'daki Faaliyetleri

Halide Edip Adıvar Mondros Mütarekesi'nin ağır şartları sebebiyle bu mütarekeye sıcak bakmamıştır (Arabacı, 2007, s. 273). Mondros Mütarekesi'ni "*Türkiye'nin en korkunç ölüm-dirim mücadelesinin harbine bir mukaddime olmuştur.*" şeklinde tanımlamış ve mütarekenin ağır şartlarının Osmanlı Devleti'ne son vereceğini, ancak milletin bağımsızlığını kaybetmeye göz yummayacağını belirtmiştir (Adıvar, 2009, s. 118).

Milliyetçi kişiliğe ve muhafazakâr bir düşünceye sahip olan Halide Edip, Mütareke ve Millî Mücadele dönemlerinde, başta siyaset, eğitim ve sosyal yardımlaşma konuları olmak üzere birçok alanda faaliyete geçmiştir (Balci, 2019, s. 40). Halide Edip, Türk'ün Ateşle İmtihanı kitabında Millî Mücadele ruhunun nasıl kabardığını "*Ben İzmir'in işgalinden sonra hemen hemen bu mesele hakkında bir kimse ile konuşmamıştım. Fakat İstiklal Mücadelesi hissi bende bir çeşit mukaddes*

cinnet halini almıştı. Artık şahıs olarak yaşamıyordum. Bu milli, mukaddes cinnetin bir parçasından ibarettim. 1922’de İzmir’i aldığımız güne kadar benim için hayatta başka hiçbir şeyin ehemmiyeti kalmamıştır.” sözleriyle ifade etmiştir. İzmir’in işgalinden iki gün sonra Üsküdar’da Kız Koleji’nde konuşma yapan Halide Edip, eğitim ile ilgili olarak “*Orada İzmir’den hiç bahsetmedim. Tahsilin, insanları benzerlerine karşı insanca bir duygu ve davranışa göre yöğürmediği takdirde beyhude olduğunu söyledim. Konuşurken kafamın içinde İzmir’in işgali ve eski Romaluların insanları parçalatan eğlenceleri geçiyordu.”* demiştir. Bu konuşmaya giderken, “*O gün, o Halide, o merdivenleri çıkarken, sonunun bir sahanlık değil, bir idam sehpaı olmasını ve bu suretle inandığı mukaddes maksat uğrunda ölmeyi istiyordu.”* sözlerini söylemiştir (Adıvar, 2007, s. 35-36).

Üsküdar Kız Koleji’nde yapılan konuşmanın ertesi günü Halide Edip, Türk Ocağı’ndan arandığını, İzmir’in işgalini protesto etmek üzere bir miting hazırlığı içerisinde olduklarını söylemiş ve gelmesini rica etmişlerdir. Mitingde kimin konuşma yapacağı meselesinde herkesin tereddütte kalması sonucunda, Halide Edip kendisinin yapabileceğini iletmiştir. O an orada bulunan herkesin çok sevindiğini Türk’ün Ateşle İmtihani kitabında belirtmiştir (Adıvar, 2007, s. 37).

15 Mayıs 1919 İzmir’in işgali sonrası 19 Mayıs 1919’da İstanbul Fatih Meydanı’nda düzenlenen mitingün iki kadın konuşmacısından biri Halide Edip, diğeri ise Dârülfünûn’da öğrenim gören Meliha Hanım’dır. Daha önceleri kapalı alanlarda konuşmalar gerçekleştiren Halide Edip, açık alanda ilk kez konuşma yapmıştır. Bu, bir Türk kadının ilk miting konuşması olmuştur. Çarşafının siyah pelerinini omuzuna atmış, başı siyah atkılı genç bir kadın olan Halide Edip, kadınlara ithafen büyük bir inançla içinde bulunulan tüm olumsuz koşullara karşı mücadele için çağrıda bulunup ellerindeki gücü hatırlatmıştır (Saruhan, 2006, s. 89; Aydemir, 1975, s. 87). Bu mitingde Halide Edip konuşmasına, “*Türkler, Müslümanlar! Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece. Fakat insan hayatında sabah olmayan gece yoktur. Yarın belki müşafa (şaşalı), parlak bir sabah olacaktır. Yalnız ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe, karanlığı gören baykuşlar gibi açmayalım.”* sözleriyle başlamıştır (Arıburnu, 1975, s. 13-14; Aydemir, 1975, s. 87). Bu mitingde, Türk Milleti’nin umutsuzluğa kapılmamasını, millet ve iman gücü oldukça her yeni günün sabahında yeni başlangıçlar olabileceğini vurgulamıştır.

Fatih mitinginin ardından Haydarpaşa Tıp Fakültesi talebeleri ve Kadıköylüler de Halide Edip’in konuşma yapmasını istemişlerdir. 22 Mayıs 1919’da Kadıköy Meydanı’nda gerçekleşen mitingde, o gün Halide Edip’in ağzından “*Müslümanlar, Türkler, Müslüman ve Türk dünyası ne siyah bir matemle dalgalanıyor. Bu günkü heyecan emin olunuz ki Müslüman alemi bir dalga gibi sarsıyor. Biliniz ki küçük görünen Türkiye ve Türkler Müslüman dünyasının başıdır, kalbidir. Türklere indirilmek istenen darbe bütün Müslüman dünyasının kafasını koparmak içindir.”* sözleri dökülmüştür (Arıburnu, 1975, s. 37-38). Fırtınalı ve yağmurlu bir günde gerçekleşen mitinginde, Türkiye’nin üzerinde dalgalandıran siyah matemın İslam âleminde de dalgalandığını, Türklerin Müslüman âleminin kalbi, başı olduğunu, Türkler düştüğünde birçok şeyin düşeceğini söylemiştir (Kaplan, 1998, s. 75).

23 Mayıs 1919’da Sultanahmet Meydanı’nda gerçekleşen miting için Halide Edip, minarelerin dar şerefelerinden siyah bayrakların dalgalandığını, sadece meydan değil, Ayasofya’ya kadar insanların olduğunu, halkın hareket edemeyecek durumda olduğunu belirtmiştir. O kalabalıkta sesinin belli bir noktadan öteye gidemeyeceğini, o an itibarıyla halkın, içinden gelen sesi dinlediğini söylemiştir. Halide Edip, o günü şu sözlerle dile getirmiştir. “*İnanıyorum ki Sultanahmet’teki Halide, her günkü Halide değildi. Bazen mütevazı ve tanınmamış bir insanın büyük milletin büyük idealini temsil edebileceğine inanıyordum. O günkü Halide’nin kalbi bütün Türk kalplerinden gelen hisle atıyor ve Halide’ye gelecek yılların faciasını duyuruyordu.”* Yüzbinleri aşan Sultanahmet Mitinginde “*Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımızdır.”* Bu sözleriyle Halide Edip, kendini demokrat esaslara bağlı hakiki bir Müslüman olarak tanımlamıştır (Adıvar, 2007, s. 41-42). Şevket Süreyya Aydemir, Halide Edip’in sözlerinin kesildiği yerlerde

minarelerden güzel sesli belki de yüz müezzinin okuduğu sela, getirdikleri tekbir seslerinin gökleri doldurduğunu, insan denizinin sanki tek bir gövdeymiş gibi bu ses dalgalarına katıldığını ifade etmiştir (Aydemir, 1975, s. 88). Yahya Kemal ise 23 Mayıs 1919 Sultanahmet Mitingini şöyle anlatır: "*O günlerde İstanbullular Halide Edip'i, altı minareden kopan tekbir sesleri ortasında, bir ızdırap timsali gibi siyahlar giyinmiş gördüler. O meydana o topluluk, o siyah bayraklar, o siyah giyinmiş ızdırap timsali ve onun canlı sesi İstanbulluların kalbinde son hâtra gibi hakkedilmiş duruyordu.*" (Beyatlı, 1970, s. 32). Büyük Mecmua Dergisi sahibi, gazeteci ve yazar Zekeriya Sertel ise "*Halide Edip, bu mitingde son derece heyecanlı bir nutuk söyledi. Halide Edip, iyi ve kudretli bir hatipti. Konuşurken halkı ve karşısındakileri büyülemesini bilirdi. Fakat halk zaten o kadar heyecandı ki, en basit hatip bile onları harekete getirebilirdi. O gün bu mitingde bütün şehrin kalbi çarpmış, halk gözyaşları dökmüştü. Halide Edip Hanım kürsüden inip yanımıza geldiği zaman gözlerinden yaşlar akıyordu. Hayatının en heyecanlı gününü yaşamıştı.*" sözleriyle anlatmıştır (Sertel Z. , 2001, s. 83). Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleşen mitingde Halide Edip konuşmasının sonunda topluluğa insanlık ve adalet esaslarına bağlı kalmak ve hangi şartlar altında olursa olsun hiçbir kuvvete boyun eğmemek konularında yemin ettirmiştir. Bu konuşmasıyla fiili mücadeleye davet ettiği düşünülmüş ve bu olay üzerine tutuklama kararı çıkarılmıştır. Bu olay Halide Edip'in Millî Mücadele için Anadolu'ya geçme hazırlıklarının başlamasına sebep olmuştur (Kurnaz, 1996, s. 260).

İzmir'in işgalinin ardından 16 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa Samsun'a doğru yola çıktığında aydınları vatan savunmasına davet etmek için mektuplar yazmıştır. Mektup yazdığı aydınlardan biri de Halide Edip olmuştur. Halide Edip, Erzurum Kongresi'nin hemen sonrasında Mustafa Kemal Paşa'ya 10 Ağustos 1919'da cevap niteliğinde Amerikan himayesinin kabul edilmesini savunan mektubunu yazmış ve istenecek mandanın esaslarını sıralanmıştır. Mektubunda, "*... biz İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını içine almak üzere geçici bir Amerikan mandasını daha kolay (ehven-i şer) görüyoruz.*" demiştir (Özkan, 2016, s. 225). Amerikan mandasının kabul edilmesinin nedenlerini; "*1- Aramızdaki Hristiyan azınlıklar, Avrupa devletlerine dayanarak devamlı karışıklıklar çıkaracaklar, İstiklâlimizden azınlıklar adına her yıl parça kaybedecegiz... 2- Millettin refah ve saadetini sağlayacak bir hükümetin kurulması gerekir; dış borçlar siyasi esareti artırmaktadır. Taraf tutma, cahillik ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz... On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi, tahsili, zihniyetiyle hakiki istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti yaratabilir...*" olarak açıklamıştır (Kasalak, 1993, s. 83). Halide Edip'e göre İngiliz baskısına karşı Amerika, Türkleri savunacaktır. Kısa bir süreliğine bize yardım edecek olan devlet Avrupa'dan daha kuvvetli başka bir ülke olmalıdır ve bu da Amerika'dır (Arıburnu, 1997, s. 106-107; Aydemir, 1975, s. 133). Macera ve boğuşma devrinin bittiğini belirtmiş, "*Milli davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında sadece bir Türk askeri tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim*" sözleriyle her zaman Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında olduğunu yazarak mektubunu sonlandırmıştır (Atatürk, 2015, s. 97; Enginün, 2019, s. 19).

Zekeriya Sertel, "*Hatırladıklarım*" adlı eserinde Halide Edip ile ilgili İzmir'in Yunanların işgalinden sonra siyasete ilgisinin arttığını, bir yandan gizli direniş hareketleriyle gizli ilişki kurduğunu bir yandan da Amerika'dan yardım alabilmek için çalışmalar yaptığını bahsetmiştir. Halide Edip'in o günkü düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştır: "*Ordumuz kalmamıştı. Düşman kuvvetli, biz ise zayıftık. Dağınık ve perişan bir hale düşmüştük. Bu durumda İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük düşmanlara karşı duramaz ve onları memleketten çıkaramazdık. Bu kuvvetleri ancak Amerika'nın yardımıyla memleketten kovabilirdik*". Bu konu hakkında Zekeriya Sertel, kendi fikrinin ise "*Amerika'nın İngiltere'nin savaş yorgunluğundan faydalanıp Ortadoğu'ya girmek istediği*" sözleri ile bahsetmiştir. Aralarında Ahmet Emin Yalman ve Kızılay Dernek Başkanı olan Hamit Bey'in de bulunduğu ekibin Halide Edip'in bu hayaline inandıklarını, onun kurduğu örgüte dâhil olduklarını anlatmıştır. Halide Edip'in samimi ve iyi niyetli olduğunu,

fazla romantik olduğunu fakat siyasetten anlamadığını, temiz, namuslu ve son derece vatansever olduğu yönünde açıklamalar yapmıştır (Sertel Z. , 2001, s. 81-82).

Amerikan mandası fikrini savunan Halide Edip'in düşüncesini Zekeriya Sertel'in eşi Sabiha Sertel, "*Roman Gibi*" eserinde, o dönemde İngiltere'nin, Türkiye'yi Mısır gibi nüfuzu altına almak istediğinden, Amerika'nın Türkiye'ye vasi olmak, mandası altına almak için bazı aydınlar arasında taraftar bulma çalışmaları yapıldığından bahsetmiştir. Başta Halide Edip, gazeteci Ahmet Emin Yalman ve Rauf Ahmet gibi bazı aydınların İngiltere'ye karşı Amerikan mandasını üstün gördüklerini, Amerika'nın demokrasi getireceğini ileri sürdüklerini ifade etmiştir (Sertel S. , 1987, s. 13). Daha sonraları Zekeriya Sertel, Halide Edip'in fikirlerinin değiştiğini iddia etmektedir. Zekeriya Sertel, Sultanahmet Mitinginden sonra Halide Edip ile bir parti toplantısında karşılaştığını ve Halide Edip'in binlerce insanın toplandığını görünce Amerikan Mandası fikrinden vazgeçtiğini, "...*Dünkü miting yeni bir bakış açısı kazanmamı sağladı. Halkımızın heyecanını yakından hissettim ve ulusa boyun eğdirmeye çalışacak her çabanın boş bir çaba olduğunu anladım. Yabancı bir ülkenin himayesine girme fikri yanlış bir fikirdir. Türkler kendi kaderlerine kendileri hükmedeceklerdir, başka hiç kimse onlar adına bunu belirleyemez...*" sözleriyle belli etmiştir (Zekeriya, 1922:112, akt. (Koç, 2018, s. 315).

Gazete ve Dergilerde Yer Alan Siyasi İçerikli Yazıları

1897-1925 yılları arasında Halide Edip'in yazmış olduğu yazılar incelendiğinde, daha çok edebi faaliyetlerle uğraştığı, Mütareke Dönemi'nden sonra siyasi konularda yazılarının çoğaldığı görülmektedir. Bu yıllarda yazdığı yazılarında, Türkçülük, halkçılık, bağımsızlık ve insan hakları gibi konular üzerinde durduğu görülmektedir (Balcı, 2019, s. 36-43).

1912'de Tanin Gazetesi'nde yayımlanan, 1932 Türkiye'sinin politik ve sosyal gelişmesini tasavvur eden hikayeleri toparlanıp, Yeni Turan kitabı olarak basılmıştır. Yeni Turan kitabında "*âdem-i merkeziyet*" fikrini savunmaktadır. Bu fikri, Turancılık ve Türkçülükle birleştirmiştir. Eserde Yeni Turan fikri, Amerikan toplumunun örnek alındığı âdem-i merkeziyet, Türkçülerden ve Ziya Gökalp'ten gelen Türkçülük ve yeni bir şekilde yorumlanan İslamiyet şeklinde üç noktada toplanmıştır (Enginün, 2007, s. 123-125)

Halide Edip'in Türklük ile kastettiği, Anadolu coğrafyası üzerinde yaşamakta olan Türk ve Müslümanların tamamını kapsamaktadır (Özkan, 2023, s. 213). 1918'de, Birinci Dünya Savaşı devam ederken Halide Edip, Vakıf Gazetesi'nde kaleme aldığı "*Evimize Bakalım Türkçülüğün Faaliyet Sahası*" başlıklı yazısında Türkçülük fikrini iki şekilde tasnif etmiştir. Bunlardan birincisi Türklük alemi yalnızca Müslüman Türklerden oluştuğunu fikridir. İkincisi ise Müslüman, gayrimüslim gibi tüm Turan'ı birleştirmeyi amaçlayan fikirdir. Halide Edip Türkçülük ile ilgili asıl meseleyi "*bugün asıl kendi memleketimiz ve kendi Osmanlı Türkiye'miz için bir hayat meselesi şeklini alan faaliyet sahasına geçiyorum.*" cümlesi ile Türkçülük düşüncesine, Osmanlı Türkiye'si içinde özellikle Anadolu topraklarında odaklanması gerektiği söylemiştir. Halide Edip, doktor, öğretmen, mülkiye memuru, mühendis gibi zaten Türkiye'de de eksik olan okumuş meslek sahibi insanların diğer Türk devletlerine gitmek yerine zorlu şartlarda da olsa Türkiye içerisinde görev yapmaları gerektiğini düşünmektedir (Adıvar, 1918, s. 1).

Amerika Başkanı Wilson, Birinci Dünya Savaşı sonrası 1918'de Amerika'nın yararına olacak şekilde 14 ilkedden oluşan Wilson Prensiplerini hazırlamıştır. "*Her milletin, kendi geleceğini kendisinin belirlemesine*" dair 14. maddesi, savaşta yenilen ve sömürge olarak yaşayan milletler için özgürlüğe kavuşma ümidini doğurmuştur. Wilson Prensiplerini savunan ve ümidini buna bağlayan, başta Halide Edip olmak üzere Ali Kemal ve Celal Muhtar tarafından 14 Ocak 1919'da İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulmuştur (Karay, 2015, s. 397). 1918'de Akşam Gazetesi'nde yayınlanmış olan "*Wilson'un Şartları Karşısında*" isimli yazısı ile Wilson Şartlarını ikinci bir "*Hukuk-i Beşer*" beyannamesine benzetmektedir. Wilson şartlarında milletlerin de insanlar gibi hukuksal hakları olduğunu ve kendi istiklallerini belirleyebileceklerini

anlatmaktadır. Türklerin bu şartlardan faydalanabilmesi için öncelikli olarak Ermeni sorunun çözülmesi gerektiğini söylemektedir (Adıvar, 1918, s. 2).

1919'da Vakit Gazetesi'nde yayınlanmış olan "*Amerika Tahkik Heyetine*" isimli yazısında Türkiye topraklarında yaşayan Müslüman ve gayrimüslim halkın birbirlerine karşı olan çatışmalarının durdurulmasını ve Türkiye'nin herhangi bir halka iltimas geçilmeden birlik içinde ve tek parça olarak devam etmesi gerektiğini belirtmiştir (Adıvar, 1919, s. 1).

1919'da Büyük Mecmua Dergisi'nde yazdığı "*Türk'ün Hitabı – İtilaf Milletlerine*" isimli yazısında İtilaf Devletlerine, Bulgarlar, Sırp, Yunanlar, Ermeniler ve Arapların kendi ülkeleri olduğunu hatırlatıp Türklerin de kendi ülkeleri olması gerektiğini ve kendi kendilerini yönetebileceklerini söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin geleceği için İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye yardım etmesi gerektiğini belirtmiştir (Adıvar, 1919, s. 130).

1919 Büyük Mecmua Dergisi'nde yayınlanmış olan "*Halka Doğru*" isimli yazısı halkçılık fikrinin Türkiye'de de çoğaldığını belirtmiş ve "*Hak kuvvetin değil hak halkındır*" demiştir. Halkın egemenliğini esas alan Amerika ve Rusya örneklerini vermiştir. Amerika'da halkın egemenliği herhangi bir çatışmaya ve ihtilale gerek olmadan gerçekleşmiş olduğunu ancak Rusya'da fakir çoğunluğun egemenliği kanlı eylemler ile zengin, küçük bir topluluktan almış olduğunu anlatmıştır (Adıvar, 1919, s. 12).

11 Ocak 1920 tarihli Vakit Gazetesi'nde "*Yarıncı Türkiye*" adıyla çıkan bir yazısında Halide Edip; "*Yeni bir, mesut bir Türkiye istiyorum. Bunu ben bina edeceğim. Cedlerim yol yaptı, nice işler gördü, herşeyi ile bize büyük bir tarih yaşattı. Onların bunu yapması; benim ellerim boş oturmam için değildir. Sefil ve bahtsız bir gidişi devam ettirsem, memleketimle mağrur olmaktan utanırım. İşe oturmaz azmindeyim. Yurdu imar ve ıslah için namuslu bir yardım eli istiyorum.*" demiştir (Yalman, 1997, s. 468).

Karakol Cemiyeti'ndeki Faaliyetleri

Halide Edip, işgal yıllarında kurulan Karakol Cemiyeti'nin en önemli ve en çok iş gören cemiyetlerden biri olduğunu ifade etmiştir. Karakol Cemiyeti'nin reisi Kara Vasıf Bey'in devlet için çok büyük hizmetler gerçekleştiren, prensiplerine sadık biri olduğunu belirtmiştir. Karakol Cemiyeti'ne ilk gittiğinde Kemalettin Sami Paşa ile karşılaştığını belirten Halide Edip, onun da bu cemiyetin eli-kolu, idare mekanizmasının başı olduğunu söylemiştir. Kemalettin Sami Paşa'nın gizli bir şekilde Anadolu'ya silah soktuğunu, hatta İngiliz ve Fransız himayesindeki depolardan bir hayli silahı, depo görevlileri, gemiciler gibi kimseler vasıtasıyla temin edip Anadolu'ya gönderttiğini anlatmıştır. Halide Edip Anadolu'ya: "*320 makineli tüfek, 1500 tüfek, 1 top, 200 sandık mermi, 10 000 üniforma vesairenin*" kaçırılmış olduğunu ifade etmiştir. O dönemde yazılarının, konuşmalarının, muhtelif şahıs ve gruplarla temaslarının kendisini çok meşgul ettiğini söylemiş, Karakol Cemiyeti'nde ne tür çalışmalar yaptığı konusuna değinmemiştir (Adıvar, 2007, s. 32-34). Sabiha Sertel, yazılarında Halide Hanım'ın Karakol Cemiyet'inde yaptığı çalışmalarını anlatmıştır. Sabiha Hanım'ı yanına çağırdığını, sadece Büyük Mecmua Dergisi ile çalışmanın yetersiz olduğundan bahsetmiş, Zekeriya ile İnanetullah Beylerin Anadolu'ya adam ve silah kaçırma işleriyle uğraştıklarını, Sabiha Hanım'ın ise kendisinin yazdığı mektupları Milli Meclis'te bulunan Esat Paşa'ya iletmesi konusunda yardımcı olmasını istemiştir. Sabiha Hanım ise her gün, gün ağarmadan mektupları aldığını, saçının arasına yerleştirip, çarşafı başına geçirdikten sonra Milli Meclis Binası'na gidip mektupları Esat Paşa'ya verdiğini, cevabını aldıktan sonra aynı şekilde Halide Edip Hanım'a iletmişinden bahsetmiştir (Sertel S. , 1987, s. 32-33).

İngilizlerin İstanbul'u işgalinin ardından 24 Mayıs 1920'de emekli bir subay Ziraat Mektebi'ne gelerek milliyetçi şeflerden yedisinin, İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırma işi ile alakalı padişah adına kurulan özel bir mahkeme tarafından ölüme mahkûm edildiklerinin haberini

vermiştir. Bunlardan birkaçı Mustafa Kemal'in kendisi ve İsmet Bey'le Ali Fuat Paşa, Kara Vasif Bey, Doktor Adnan ve Halide Edip'tir. Haberi getiren subay, Halide Edip için Türk tarihinde bu şerefi kazanan ilk Türk kadını demiştir. Bu hüküm, idamlarına, mallarının hazine gıyaben ve müttefikan karar verilmiştir. Şeyhülislamın fetvasıyla daha da kesinleşmiş, her Müslüman'ın onları gördüğü yerde öldürmesi dini bir görev olmuştur. Bunu başarabilen, doğruca cennete gitmeye hak kazanacaktı. Halide Edip daha sonraları kendi aralarında yapılan konuşmada “*Bu karar bizim şöhretimizi artıracaktır.*” demiştir (Kinross, 2018, s. 369-370; Karabekir, 1960, s. 750).

Halide Edip Adıvar'ın Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'daki Faaliyetleri

Halide Edip, Eskişehir'in savaşı kaybetmesinin ardından Ankara'da karargâhta iken Yusuf Akçura'nın cepheden birkaç günlük izinle yanlarına geldiğini, cephe karargâhında işleri görecek yeterince kişinin olmamasından şikâyet ettiğini, karargâhta okuryazarlara ihtiyaçları olduğunu, artık aydınların vazife almalarının zamanının geldiğini söylemiştir. Halide Edip bu sözler üzerine bütün gece uyuyamadığını ifade etmiştir. 5 Ağustos 1921'de Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal Paşa Başkomutan seçilmiş, attan düşüp kaburgalarını kırdığı halde cepheye hareket etmiştir. Geri çekilmenin ardından Ankara'da bazı kimseler Kayseri'ye gitmeye başlamıştır. Halide Edip'e gidip gitmeyeceği sorulduğunda ise kesinlikle gitmeyeceğini söylemiştir. Ankara'dan gitme konusunun ise hiç düşünmediğini belirtmiştir. Yunanlılar yüz bin kişilik ordusuyla Ankara'ya gelmek istemişlerdir. Yeni bir mağlubiyet geçirmiş olan Türk ordusu ise yirmi beş bin kişiliktir. Asker sayısı ve silah sayısı azalmış olan bir Türk ordusu taarruz edecektir. Halide Edip bu kritik zamanlar hakkında şöyle demektedir: “*Ben denilen şeyin tamamen milletin içine karışmış olduğunu en fazla o zaman hissettim. Millet göçerse, ben de onlarla beraber gitmek istiyordum*”. Nitekim Halide Edip, 16 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekip gönüllü olmak istediğini yazmış ve kendisini Batı Cephesine tayin eden bir cevap almıştır.

“Halide Edib Hanımefendi Hazretlerine

Aceledir

Garp cephesi

Ordu safları arasında vatanımızın müdafaasına fiilen iştirak için şiddetli arzu ile vuku bulan müracaatı vatanperveraneleri orduca memnuniyetle telakki olundu. Hizmeti fiiliyeyi askeriyeye kabul ve Garp cephesine memur edildiğinizi tebliğ ederim. Keyfiyet cephe kumandanlığına da şî'ar kılındı. İlk vasıta ile cephe karargâhına müracaat ve oradan vazifenizin telakki buyurulması rica olunur.

Fi 18/8/37

Başkumandan Mustafa Kemal”

(Adıvar, 2007, s. 230-232)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “*Vatan Yolunda*” isimli kitabında, Yunanlıların Eskişehir'e taarruza geçtiği haberini aldıklarında Halide Edip'in Ankara'daki evinde misafirleriyle beraber olduklarını anlatmıştır. Kitabında Halide Edip'in hemen o dakikalarda Eskişehir'e gitmeye karar verdiğini Kızılay Teşkilatı içinde veya Eskişehir askeri hastanesinde hizmet görmesine hiçbir şeyin mâni olamayacağını anlatmıştır. Ertesi sabah trene atlayıp Eskişehir'e giden Halide Edip'e

çok imrendiğini, bu tavrının onun da cepheye gitmek arayışlarını arttırdığını belirtmiştir (Karaosmanoğlu, 1982, s. 119).

Halide Edip, Sakarya'ya gittiğinde onu genç bir yüzbaşının karşıladığını ve İsmet Paşa'nın yanına götürdüğünü anlatmıştır. İsmet Paşa, Halide Edip'e artık ordusunda bir nefer olduğunu, Birinci Şube'ye memur ettiğini söylemiştir. Karargâh, Alagöz Köyü olmuştur. Binbaşı Kemal'in emrinde çalışacağını, vazifesinin ise muhtelif birliklerin asker, cephane ve silah kuvvetlerini saptayacağını ve raporlayacağını öğrenen Halide Edip, böyle bir rapor hazırlamanın çok da kolay olmadığını söylemiştir (Adıvar, 2007, s. 233-238).

Sakarya Savaşı sırasında Miralay Asım, Halide Edip'i onbaşı yapmış ve ona uğur alameti gibi davrandığını belirtmiştir. Halide Edip, Binbaşı Muharrem tarafından insanların top ateşiyle öldürüldükleri yer olan Dua Tepe'ye götürüldüğünü, burada siperdeki dürbünün başına oturtulduğunu ve Yunanlılara ateş etmesinin istendiğini söylemiştir. Bu teklif karşısında maruz görülmesini rica edip siperden sürünerek çıkmıştır. Taarruz bir hafta devam etmiştir. Halide Edip, Yunanlıların Sakarya'nın doğu tarafını terk etmesinin ardından, Polatlı'ya gidebilmiştir. Fakat Polatlı'ya yerleştiğinde, Yunanlıların Sakarya köylerinde yaptıkları vahşetler hakkında kötü haberler almıştır. Halide Edip burada Yunanlıların tamamen "*hayvanlar gibi*" hareket ettiklerini ifade etmiştir. Polatlı'ya yerleştiklerinin üçüncü günü, raporları İsmet Paşa'ya götürdüğünde, İsmet Paşa Halide Edip'e yeni bir vazife verdiğini söylemiştir. Bu görevi Kurtuluş Savaşı sonuna kadar sürdürmüştür. Bu görev ile mübalağa ve yalan katmadan Yunanlıların o bölgede yaptığı zulümleri incelemesi, tespit etmesi ve Tetkik-i Mezalim adı altında raporlaması istenmiştir. (Adıvar, 2007, s. 246-249). Tetkik-i Mezalim Şubesi'nde Yakup Kadri, Yusuf Akçura ve memur bir fotoğrafçı bulunmaktadır. Halide Edip de bu ekibe katılma gereği hissedip en uzak köylere gitmiştir. Bu isteğini arttıran en önemli sebep ise Yunanların bu köylerdeki hareketlerinin, aklını kaçırmış insanların hareketleri gibi olmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Tanık olduğu görüntüleri şu sözlerle ifade etmiştir. "*Mülazımdan gelenler ve işittiğime göre, Yunanların Anadolu kadınlarına muameleleri, bütün vahşet ölçüsünü aşmış gibiydi. O zaman benim şefim olan Binbaşı Tahsin Bey'e Yunanlılar tarafından kirletilmiş kadınların isimlerini raporlara geçirmememizi teklif ettim. Kabul etti. Ne kadar zaman kül olmuş köy evlerinin harabeleri üzerinde oturarak itiraflar dinledim. Hiçbir Katolik papazı, insanın içindeki edebi ve vahşi hayvan hakkında bu kadar içten itiraflar dinlememiştir.*" En çok Polatlı civarındaki Üzümbeyli ve Çekirdekler köylerinin vahşete maruz kalmış olduklarını, Yunanlıların köyleri ve civarını tamamen yaktıklarını, pencerelerin demir parmaklıklarında yanmış el parçalarının olduğunu, Duatepe'de hayvanları öldürdüklerini ve her yerde hayvan leşlerine rastladıklarını belirtmiştir (Adıvar, 2007, s. 250-251).

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ergenekon isimli kitabında, Halide Edip'in savaş için "*bir düşününün sonuna ve devrilmiş ziyafet sofrasına*" benzettiğini yazmış, kendisi ise "*bu savaş sonu manzaralarında insana her şeyden önce mide tiksintisi veren ve ruhta korkudan çok azaba benzer bir his uyandıran acayip bir hal var*" sözleriyle anlatmıştır (Karaosmanoğlu, 1990, s. 87).

Ahmet Emin Yalman, "*Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*" adlı eserinde Halide Edip ile ilgili Garp Cephesi Karargâhı'nın en dikkate layık simalarından birinin Onbaşı Halide Edip olduğundan bahsetmiştir. Vakit Gazetesi'nin 9 Şubat 1922 tarihli sayısında çıkan bir yazıda Halide Edip hakkında düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "*Sakarya Muharebesinin en heyecanlı bir dakikasında atına binerek ateş hattına koşan genç kadın, bütün ordu üzerinde meçhul bir alemde gelmiş bir imdat perisi tesirini göstermişti. Harp meydanının en tehlikeli yerlerini seçerek, oralara koşan bu atlı kadının hikâyesi yarın nice köy kulübelerinde binlerce Sakarya Gazisi tarafından anlatılacak, heyecanlı bir peri masalı şeklinde gelecek nesillere geçecektir.*" Kitabında o günlerde eski soluk yüzlü Halide Hanım'ın gittiğini karşısında dolgun ve kırmızı yanaklı bir dağ insanı, bir asker gördüğünü söylemiştir. Cephe hayatına tamamiyle ısındığını ve ayak uydurduğundan bahsetmiştir. Bir gün ağır bir çantasının olduğundan ve yardım

etmek istediğini söylemiş Halide Edip ise “*Bırakın, biz Anadolu insanları için böyle şeyleri elle taşımak iştten bile değildir*” demiştir (Yalman, 1997, s. 759).

Sonuç

18. yüzyıl sonrası Avrupa’da kadına yönelik eğitim faaliyetlerinin başlaması, Osmanlı Devleti’ni de etkilemiş, bu etki, Halide Edip’in de batılı bir eğitim almasına vesile olmuş ve Türk toplumunda kadının da sosyal ve siyasi alanda ön plana çıkmasını sağlamıştır. Almış olduğu Batılı eğitim girişken ve öncü bir kişiliğe, aile içinde görmüş olduğu geleneksel eğitim ise onun milliyetçi, dindar ve bağımsız bir kişiliğe sahip olmasına katkıda bulunmuştur. Halide Edip, aldığı eğitimler sonunda iki farklı dünya görüşünün kendi üzerindeki etkilerinin ruhsal bunalımlarını yaşamış ve bunu eserlerinde ustaca kullanmıştır.

Tarihsel süreç ile birlikte Halide Edip’in de fikirlerinin değiştiğini, Osmanlı Devleti’nin işgal altında olduğu kurtuluş umudunun olmadığı ilk dönemlerde, Amerikan mandası fikrine sıcak bakarken, ilerleyen süreç ile birlikte Sultanahmet Mitingindeki konuşmasından bu fikrinden tamamen uzaklaşmış olduğunu görmekteyiz. Halide Edip’in yapmış olduğu toplantı konuşmalarında ve mitinglerinde, Türklük şuurunu yeniden hatırlatması ve birlik olmanın önemini vurgulaması, onun milliyetçi kişiliğini ve bağımsızlık arzusunu ön plana çıkarmaktadır.

Toplantı ve mitinglerin yanı sıra, bazı cemiyetlerle iletişime geçen ardından orduda görev alarak savaşın ön saflarında Kurtuluş Savaşı’na destek veren Halide Edip’in ateş hattına girmesinden Millî Mücadele uğruna ölümü göze alacak kadar kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Cephe gerisinde ise savaşın sonuna kadar çalışmış olan Halide Edip, bu çalışmalarını sadece raporlama ile sınırlandırmamış, yazar kimliği ile gördüklerini ve hissettiği duygularını edebi eserlerine de yansıtarak milli tarihimizin günümüze kadar ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Halide Edip, Millî Mücadele öncesi ve sonrasında yapmış olduğu çalışmalar ile kadınların geri planda kaldığı dönemde varlığını ispatlamış, kadın-erkek, küçük-büyük demeden toplumun bilinçlenmesine katkı sağlamıştır. Tüm bu çalışmalarının yanı sıra dergilerdeki birçok yazılarında ve edebi eserlerinde ise kadının amacının sadece topluma bir birey doğurmak ve yetiştirmek olmadığını belirtmiş, kadınların sosyal hayatta ve iş hayatında daha aktif rol oynamaları için yazılar yazmıştır.

KAYNAKÇA

- Adıvar, H. E. (1918, Haziran 30). Evimize Bakalım Türkçülüğün Faaliyet Sahası. *Vakit Gazetesi*.
- Adıvar, H. E. (1918, Kasım 16). Wilson'un Şartları Karşısında . *Akşam Gazetesi* .
- Adıvar, H. E. (1919, Ağustos 4). Amerika Tahkik Heyetine. *Vakit Gazetesi*(635).
- Adıvar, H. E. (1919, Ekim 2). Halka Doğru. *Büyük Mecmua Dergisi*(12).
- Adıvar, H. E. (1919, Haziran 5). Türk'ün Hitabı İtilaf Milletlerine. *Büyük Mecmua Dergisi*(9).
- Adıvar, H. E. (1974). *Kubbede Kalan Hoş Sada*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Adıvar, H. E. (2007). *Türk'ün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Adıvar, H. E. (2009). *Türkiye'de Şark Garp ve Amerikan Tesirleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2013). Halide Edip Adıvar. *Türkoloji Dergisi*, 1-12.
- Aktaş, Ş. (2013). Halide Edip Adıvar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, s. 1-12.
- Ar, H. (2021). *Halide Edip Adıvar'ın Hayatı ve Siyasi Kişiliği*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Arabacı, H. M. (2007, Aralık). Milli Mücadelenin Hazırlık Safhasında Halide Edib Adıvar'ın Faaliyetleri Ve Mustafa Kemal Atatürk. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(19), s. 271-294.
- Arıburnu, K. (1975). *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*. Ankara: Yeni Desen Matbaası.
- Arıburnu, K. (1997). *Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Atalay, A. (1991). *Kurtuluş Savaşı Siyasal Akımları İçinde Halide Edip'in Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Atatürk, M. K. (2015). *Nutuk*. Ankara: Erdem Basım Yayın Evi.
- Aydemir, Ş. S. (1975). *Tek Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Balcı, M. (2019). *Muharrir Hanım Halide Edip Adıvarın Gazete ve Dergi Yazıları*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Beyatlı, Y. K. (1970). *Eğil Dağlar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Caporal, B. (1999). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I*. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Çalışlar, İ. (2010). *Biyografisine Sığmayan Kadın Halide Edib*. İstanbul: Alfa Yayınları .
- Çetinsaya, G. (2005). Muhafazakar Bir Siyasi Düşünür Olarak Halide Edip Adıvar. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*(5), s. 157-163.
- Doğramacı, E. (1989). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Enginün, İ. (1988). TDV İslâm Ansiklopedisi. *Halide Edip Adıvar, 1*, 376-377. İslam Araştırmaları Merkezi.
- Enginün, İ. (1998). Halide Edip Adıvar. *İslam Ansiklopedisi, 1*, s. 376-377.
- Enginün, İ. (2007). *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İ. (2019). *Halide Edip Adıvar*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayını.
- Karabekir, K. (1960). *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Türkiye Basımevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1982). *Vatan Yolunda*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1990). *Ergenekon*. Ankara: Elif Matbaası.
- Karay, R. H. (2015). *Minelbab İlelmihrab*. İstanbul: İnkilap Kitabevi .
- Kasalak, K. (1992). Sivas Kongresi Öncesinde "Manda ve Himayenin" Türk Basımında Tartışılması ve Komutanlar Arasındaki Yazışmalar. *Atatürk Yolu Dergisi, 3*(10), s. 187-211.
- Kasalak, K. (1993). *Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Kinross, L. (2018). *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Koç, Ç. T. (2018). The New York Times Gazetesi'nde (1922-1931) Halide Edib'le İlgili Yayımlanan Haberlerin İncelenmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*(46), s. 306-322.
- Köylü, M., & Cankut, A. (2022). Millî Mücadele Döneminde Bir Mandacı: "Halide Edip (Adıvar)". *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, 9*(17), s. 14-27.
- Kul, E. (2013). Halide Edip'in Vurun Kahpeye Romanında Farklı Boyutlarıyla Milli Mücadeleye Yaklaşım . *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*(20), s. 53-80.
- Kurnaz, Ş. (1991). Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konferansları. *Aile ve Toplum Dergisi, 1*(1), 1-7.
- Kurnaz, Ş. (1996). Milli Mücadele'de Türk Kadını. *Atatürk Araştırma Merkez Dergisi, 12*(34), s. 257-268.
- Müezzinoğlu, E. (2017). İzmir Milletvekili Halide Edip Adıvar'ın TBMM'deki Faaliyetleri (1950-1954). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(54), s. 329-339.
- Özdemir, N. (2021a). Mütareke Döneminde Asri Kadın Cemiyeti'nin Faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies*(39), s. 107-133.
- Özdemir, N. (2021b). Milli Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını. *Belgi Dergisi, 1*-22.
- Özkan, K. (2016). *Milli Mücadele Dönemi Türkiye-Abd İlişkileri*. İstanbul: Ötüken.

- Özkan, K. (2023). *İslamcılık ve Türkçülük Üzerine (1908-1922)*. İstanbul: Nora Kitap.
- Saruhan, Z. (2006). *Kurtuluş Savaşı Kadınları*. Ankara: Cem Web Ofset.
- Sertel, S. (1987). *Roman Gibi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Sertel, Z. (2001). *Hatırladıklarım*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şirin, F. S. (2013). Türk Aydın'ın Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşları'nın Rolü. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(52), s. 943-970.
- Topsakal, S. (2015, Kasım). Halide Edip Adıvar. *Türk Dili, CVII*(755), s. 102-103.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. İstanbul: Özener Matbaacılık.
- Yılmaz, A. (2013). Halide Edip'te Kadın Hakları. *Türkoloji Dergisi*(20), s. 119-134.
- [Konferans]. (1328). Darülfünun Konferans Salonunda Kadınlarımızın İçtimaları. İstanbul: Tanin Matbaası.